

DECEMBER 2019

7 gouden tips voor antidiscriminatie- methodes in het onderwijs

Vooroordelen, stereotypen en discriminatie verminderen onder jongeren op middelbare scholen is geen makkelijke klus. Je leest daarom hier concrete tips voor methoden, aanpakken of interventies in het onderwijs gericht op het verminderen van vooroordelen, stereotypen en discriminatie onder leerlingen. De tips komen voort uit onderzoek dat KIS heeft gedaan waarbij geobserveerd is in klassen tijdens de uitvoering van antidiscriminatie-interventies. Ook zijn er interviews afgenomen met docenten. Op basis daarvan geven KIS-onderzoekers in deze publicatie zeven gouden tips voor lessen over discriminatie op de middelbare school.

Deze publicatie is bedoeld voor de ontwikkelaars van antidiscriminatie-interventies of -methodes die aangeboden worden aan scholen. Ook staan er tips voor docenten die zelf aandacht willen besteden aan dit thema.

TIP 1

Kijk naar kleur

Essentieel is om bij de ervaringen en beleving van de jongeren die in de betreffende klas zitten, aan te sluiten. Eén methode voor alle klassen in Nederland is eigenlijk onmogelijk. Want in een klas met bijvoorbeeld in de meerderheid jongeren die moslim zijn, wordt discriminatie heel anders ervaren dan in een klas met jongeren die in merendeel geen moslim zijn. En in een klas met veel jongeren van Caribische afkomst wordt dit thema ook weer anders ervaren dan in een klas waar veel jongeren in zitten die gevlucht zijn uit een ander land. Als je aan de slag gaat met het thema discriminatie, maakt het dus veel uit welke klas je voor je hebt.

(A.) Als je met jongeren 'van kleur', jongeren met een migratieachtergrond en/of islamitische jongeren in gesprek gaat over discriminatie, dan komen er vaak heftige ervaringen los. Verhalen over discriminatie op stage, aanhoudingen door de politie en anders behandeld worden door leraren, komen vaak naar voren. Het delen van deze ervaringen zelf kan van de ene kant opluchten en dus prettig zijn voor de jongeren. Maar van de andere kant kan het ook een nare ervaring zijn; als je veel verhalen achter elkaar hoort over hoe mensen zoals jij gediscrimineerd worden, kan dat je moedeloos maken of zorgen voor gevoelens van hopeloosheid. Daarom is het belangrijk wanneer je inzet op de preventie van discriminatie je bij deze jongeren ook altijd inzet op **empowerment van jongeren die vaak gediscrimineerd worden** door:

- Kennis te geven over wat discriminatie is maar hier ook altijd handelingsperspectief aan te koppelen.
- Jongeren te wijzen op hun rechten: leg uit dat discriminatie verboden is en leg uit waar je melding kunt doen en hoe je dat doet. Geef ze eventueel die informatie mee op papier of [online](#).
- In gesprek te gaan over hoe je reageert op discriminatie? Is het een bewuste keuze? Zou jij anders willen reageren? Geef concrete tips om hierop te reageren zonder dat het welzijn van de jongeren er onder leidt. Dit worden gezonde copingmechanismen genoemd: voorbeelden daarvan zijn praten met anderen over discriminatie-ervaringen, ervaringen opschrijven, hulpbronnen inschakelen, creatief uitingen geven aan gevoelens, sporten en assertief (maar niet agressief) reageren op discriminatie.

Wist je dat..?

Het regelmatig meemaken van discriminatie gevolgen heeft voor de gezondheid van mensen? Mensen kunnen daardoor gestrest worden en dit kan zowel leiden tot schade aan de psychische als fysieke gezondheid.

lees meer op: www.kis.nl

- Ga ook in op de emoties: wat doet het met je? Hoe kun je hier het beste mee omgaan?
- Als jongeren ongezonde copingmechanismen noemen zoals proberen het weg te stoppen, er niet over praten, of zelfs zich er voor schamen, dan is het raadzaam om uit te leggen aan jongeren dat dit schadelijk is voor je gezondheid
- Jongeren een positief toekomstperspectief te geven en te laten zien dat de samenleving kan veranderen; voorbeelden door de eeuwen heen van mensen die discriminatie hebben verminderd (bijvoorbeeld Rosa Parks, Anton de Kom, Maria Ullfah Santoso etc.), kunnen inspiratie geven en hoop op een betere toekomst¹.

Wil je meer werk maken van de empowerment van jongeren met een migratieachtergrond? Check dan de training '[This is me](#)'

¹The Black Archives is een plek waar meer informatie te vinden is over het verzet van mensen door de eeuwen heen van kleur tegen racisme

(B). Jongeren zonder migratie- of vluchtelingenachtergrond kunnen het gevoel hebben dat het thema discriminatie voor hen niet relevant is. Bij lessen op school bestaat daarom het risico dat zij afhaken, zeker als ze in de klas in de minderheid zijn. Maar juist ook dan is het belangrijk om deze jongeren te betrekken; want jongeren die worden gezien als 'wit' zijn in de samenleving getalsmatig in de meerderheid en hebben daarom relatief veel invloed. Essentieel is dat zij mensen die in de minderheid zijn, ruimte en gelijke kansen bieden. Maar om zo ver te komen is het belangrijk dat deze jongeren de urgentie gaan ervaren om discriminatie te voorkomen. Wat daarbij werkt, is om hen te vragen om zich in te leven in anderen die vaak te maken krijgen met discriminatie. Hoe zou jij je voelen als je wordt afgewezen voor een stage vanwege je achternaam? Wat zou het voor jou betekenen als je in het dagelijks leven als je regelmatig door de politie of beveiligers wordt gecontroleerd vanwege je huidskleur? Als jongeren zich echter **gaan inleven in iemand die 'anders' is dan zij zelf** kan dat vooroordelen en stereotypen verminderen. Aan te raden is daarom om:

- Methodieken die gericht zijn op vooroordelen, stereotypen en discriminatie verminderen, juist ook in te zetten op 'witte' scholen
- Thema's als discriminatie en vooroordelen voor deze jongeren zonder migratieachtergrond dichtbij brengen; stimuleer hen om te luisteren naar mensen die vaak gediscrimineerd worden en zich in te leven in hoe het is om gediscrimineerd te worden. Dit werkt het in het bijzonder goed wanneer in het

Op zoek naar ervaringsverhalen over discriminatie? Check de verhalen van de essay wedstrijd "Hoe eis je, je plek op in de samenleving?"

ervaringsverhaal de gevoelens en emoties van de verteller aan bod komen. Want inleven in iemand die je ziet als 'anders', vermindert vooroordelen.

- Als je ervaringsverhalen inzet, kies dan voor verhalen die 'raken'. Zeker als er heftige ervaringen naar voren komen dan kan dit er voor zorgen dat de jongeren die dit verhaal horen eerder het gevoel krijgen dat discriminatie (of uitsluiting) onrechtvaardig en niet oké is. Ook belangrijk is dat dit ervaringsverhaal goed te volgen is: dat wil zeggen, in duidelijke taal, met een heldere opbouw en een lijn in het verhaal. Ook kan het soms helpen als het ervaringsverhaal met enige humor wordt verteld; dat zorgt er vaak voor dat jongeren beter zitten te luisteren. Beeldmateriaal en filmpjes kunnen helpen om de aandacht van de leerlingen vast te houden gedurende het verhaal.

Praktijkvoorbeeld

in de interventie 'Verhaal van een vluchteling' luisteren jongeren naar de ervaringsverhalen van mensen die gevlucht zijn uit Syrië. Leerlingen horen over de oorlog in het land, over de angst en andere gevoelens die dit met zich mee bracht en over de vlucht naar een veilig land. Docenten hebben de indruk dat leerlingen hierdoor vaak een heel ander, en positiever en gevarieerder beeld krijgen van vluchtelingen: ze gaan vaak meelevens met de verhalen van vluchtelingen en ervaren dat vluchtelingen zeker niet voor niets hun land ontvluchten.

TIP 2

Verbind verschillende vormen van discriminatie aan elkaar

Ideaal gezien wil je alle vormen van discriminatie verminderen: of het nu gaat om discriminatie vanwege religie, huidskleur, afkomst, handicap, sekse of seksuele voorkeur. Jongeren zien in eerste instantie vaak niet de overeenkomst tussen de ene vorm van discriminatie en de andere. Ze vinden het bijvoorbeeld verkeerd om iemand af te wijzen voor een stage vanwege diens afkomst maar hebben geen moeite om iemand uit de weg te gaan omdat hij homo is of andersom. Om jongeren te helpen om de relatie te zien tussen de verschillende discriminatiegronden helpt het om:

- Gebruik te maken van dezelfde termen om de verschillende vormen van discriminatie te beschrijven. Wanneer je bijvoorbeeld spreekt over 'omgaan met homoseksualiteit' wordt het afwijzen van mensen die homoseksueel zijn, niet zo snel gezien als discriminatie. Spreek je daarentegen van discriminatie dan ben je er duidelijker over dat dit verkeerd is.
- Begin met de vorm van discriminatie die de jongeren het meest erg vinden, wat hen het meest (persoonlijk) raakt en laat daarna zien hoe dit overeenkomt met andere vormen van discriminatie en wat de overeenkomsten hier tussen zijn.
- Duidelijk laten zien wat verschillende vormen van

discriminatie overeenkomstig hebben: deel zowel ervaringen van discriminatie van bijvoorbeeld moslims, joden, homo- en biseksuelen, transgender personen en mensen met een beperking en vraag jongeren welke ervaringen en laat zien wat zij gemeenschappelijk hebben en waar het verschilt.

- Let op: voorkom dat je het thema discriminatie vooral rationeel benadert en vooral aan het uitleggen bent. Of mensen een bepaalde vorm van discriminatie erg en verkeerd vinden, komt vooral omdat ze dit zo voelen. Deel daarom ervaringen van verschillende vormen van discriminatie en stimuleer dat jongeren zich hierin inleven.
- Een valkuil is om vanuit het onderwijs discriminatie ook op te splitsen: bijvoorbeeld door discriminatie van moslims alleen aan de orde te laten komen bij maatschappijleer, de discriminatie van joden alleen bij geschiedenis en discriminatie van homo- en biseksuelen alleen bij de biologieles of seksuele voorlichting. Wanneer je de overeenkomsten tussen verschillende vormen van discriminatie wil laten zien, is het aan te raden om de verschillende vormen van discriminatie ook juist gezamenlijk te behandelen.

Wist je dat..?

doen alsof je geen verschillen ziet in huidskleur vaak leidt tot meer vooroordelen? Soms vinden mensen het lastig om te praten over huidskleur en afkomst want liever behandelen ze ieder als individu. Maar omdat mensen 'van kleur' wel degelijk te maken hebben met discriminatie, is het negeren van verschil, vaak niet verstandig. Dus misschien voelt het onwennig of zelfs verkeerd om de inhoud van de interventie af te stemmen op de leerlingen in hun klas en hun afkomst en huidskleur, maar het is de enige manier om er voor te zorgen dat de interventie aansluit bij de leerlingen.

Praktijkvoorbeeld

In de interventie "Met andere ogen" van Critical Mass krijgen jongeren (en ook volwassenen) een VR-bril en kijken zij mee vanuit de ogen van iemand die gediscrimineerd wordt. In deze interventie gaat het over meerdere vormen van discriminatie tegelijkertijd: onder meer discriminatie op grond van afkomst, religie, huidskleur en seksuele voorkeur komt naar voren.

TIP 3

Zorg voor een goed voorbeeld

In lessen over vooroordelen en discriminatie is het zinvol als jongeren mensen ontmoeten en leren kennen die enigszins 'anders' zijn dan zichzelf; bijvoorbeeld mensen van een andere afkomst, seksuele voorkeur of religie. Maar het kan daarnaast ook goed werken als jongeren zien dat mensen met wie zij zich zelf kunnen identificeren, ook tegen discriminatie zijn en goed om kunnen gaan met verschillen tussen mensen. Dat kan een docent zijn maar ook bijvoorbeeld een peer-educator, voorlichter of jongerenwerker. Zij kunnen laten zien aan jongeren dat je 'relaxt' kan omgaan met verschillen tussen mensen. Om als docent, voorlichter of peer-educator het goede voorbeeld te geven kan het helpen wanneer je het volgende doet:

- Geen discussies oproepen over of discriminatie wel of niet mag; discriminatie is een strafbaar feit (en zelfs verboden in de grondwet) en aan te raden is daarom om de onwenselijkheid van discriminatie als vanzelfsprekend te beschouwen. Net zoals je niet ter discussie stelt of diefstal wel of niet geoorloofd is, zo is het ook niet raadzaam om te bediscussiëren of discriminatie wel of niet mag.
- Voorkom discussies waarin jongeren uit de meerderheid de ruimte krijgen om te oordelen of mensen uit de minderheid gelijke rechten en kansen zouden mogen hebben; dan geef je de indruk dat de rechten van mensen in de minderheid, ter discussie gesteld mogen worden. Dus zogenaamde prikkelende stellingen zoals "de islam moet verboden worden" of

Praktijkvoorbeeld

In de methode van Said en Lody staan een joodse en islamitische man samen voor de klas. Zij laten zien dat zij beide dezelfde doelen nastreven. Said en Lody helpen zo met het voorkomen van onder meer uitsluiting, radicalisering en discriminatie in klassen.

"homo's mogen niet trouwen" zijn geen goed idee: het geeft de indruk dat de meerderheid de grenzen van de vrijheid van de minderheid mag bepalen. Sterker nog; als een docent (of een voorlichter of peer-educator) dit soort stellingen poneert, kan het beeld ontstaan dat je er zelf achter staat.

- Laat waar mogelijk zien dat je goede relaties hebt met mensen uit gediscrimineerde groepen. Het helpt het meest als de jongeren dat letterlijk kunnen zien doordat je bijvoorbeeld samen voor de klas staat als vrienden of goede samenwerkingspartners.
  - Maar het kan ook al een verschil maken door dit te benoemen en te vertellen over je vriendschap als hetero met iemand die homo is, als atheïst met iemand die moslim is, als 'wit' persoon met een persoon 'van kleur', als iemand die geen transgender is met iemand die transgender is, als joods persoon met iemand die moslim is en als iemand met een Turkse achtergrond met iemand die Koerdisch is etc.
- Benoem en benadruk de waarden en normen die je wil versterken bij de leerlingen. Bijvoorbeeld voorafgaand aan een les over discriminatie stellen als docent: "We gaan het hebben over discriminatie omdat we het hier op school belangrijk vinden om elkaar gelijk te behandelen en respect te hebben voor elkaar. Discriminatie vanwege bijvoorbeeld je afkomst, religie of seksuele voorkeur, willen wij als school voorkomen". Op deze manier stelt de docent een duidelijke sociale norm die kan zorgen voor positievere omgangsvormen in de klas.

Praktijkvoorbeeld

"Bij 'Gelijk = Gelijk' van Diversion staan peer-educators voor de klas die vaak lijken op een deel van de jongeren in de klas. Deze jongeren kunnen functioneren als rolmodel door hun eigen persoonlijke verhaal te delen. Bijvoorbeeld: in een klas met, met name islamitische jongeren, zien deze jongeren dat de peer-educator die zelf islamitisch is, een goede band heeft met de peer-educator die homoseksueel en/of joods is en ook dezelfde waarden deelt. De leerlingen zien dat de peer educator niet alleen voor de klas staat om discriminatie van moslims af te keuren, maar ook anti-semitisme en discriminatie van de LHBTQ+ gemeenschap."

TIP 4

Sluit aan bij jongeren hun ontwikkeling en type opleiding

Het puberbrein is gemiddeld anders dan het brein van volwassenen: abstract denken, weloverwogen keuzes maken, consequenties van beslissingen overzien, goed plannen en prioriteiten stellen, zijn lastige dingen voor pubers. Dit hangt ook samen met welke type opleiding jongeren volgen: op een meer praktische opleiding zoals op het vmbo wordt er bij jongeren minder vaak een beroep gedaan op hun abstracte denken dan bijvoorbeeld op het vwo. Voor lessen over discriminatie is het essentieel om zowel bij de ontwikkeling van pubers als het type opleiding aan te sluiten:

- Wanneer jongeren minder gewend (nog) zijn om abstract te denken zijn vragen over abstracte zaken zoals rechten en vrijheden in de Nederlandse rechtsstaat, vaak lastig. Bijvoorbeeld: vragen over hoe jongeren denken over de spanning tussen vrijheid van meningsuiting met het verbod op discriminatie, zijn lastig. Wanneer je concrete situaties voorlegt wordt het makkelijker. Bijvoorbeeld vragen over wat de jongeren zelf doen als deze zich bevindt in een (enigszins herkenbare) situatie op bijvoorbeeld school.
- Een valkuil is om er automatisch van uit te gaan dat jongeren waarde hechten aan consistentie. Pubers meten vaak met twee (of drie) maten en vinden de ene vorm van discriminatie erger dan de anderen. Wanneer ze daarmee geconfronteerd worden, veranderen ze lang niet altijd van houding. Logischer is daarom om de jongeren te laten ervaren dat de vorm van discriminatie die ze in eerste instantie niet erg vinden, eigenlijk wel erg is; bijvoorbeeld door het delen van ervaringsverhalen van mensen die gediscrimineerd worden.
- Een andere valkuil is om uit te gaan van dat jongeren kunnen abstraheren. Als je een ervaring vertelt over discriminatie in een bepaalde context, dan kunnen pubers dat nog niet altijd zelf vertalen naar hun eigen context. De actieve vertaling naar hun eigen

context zal dus gemaakt moeten worden door bijvoorbeeld door het te hebben over situaties van discriminatie op school, bij hun sportclub of in hun eigen vriendenkring.

Leestip

Eerder beschreven onderzoekers van KIS al dat het een valkuil is om alleen op bewustwording in te zetten bij pubers. Want pubers zijn nog niet goed in zelfreflectie en zich 'in houden'.

Vaak wordt gedacht dat jongeren zich eerst bewust moeten zijn van hun vooroordelen om deze te kunnen veranderen maar dat is een misvatting.

Lees het artikel [hier](#).

TIP 5

Stimuleer actiebereidheid en vraag jongeren zelf naar tips voor oplossingen

Vaak wordt gedacht dat mensen eerst van houding moeten veranderen, om hun gedrag te veranderen. Maar het werkt vaak juist andersom: mensen veranderen van houding nadat hun gedrag is veranderd. Om die reden is het raadzaam om positief gedrag te stimuleren binnen de klas als gaat in het omgaan met verschillen; ook juist als je verwacht dat de jongeren er misschien niet direct achterstaan. Dat betekent dat het belangrijk is om duidelijke gedragsregels te hanteren in de klas. Maar daarnaast kunnen jongeren ook gestimuleerd worden zich in te zetten tegen discriminatie en een actieve rol te spelen in het voorkomen daarvan.

- Vraag jongeren zelf na te denken over oplossingen om discriminatie aan te pakken. Eventueel kan het nog concreter worden gemaakt door te vragen: wat kunnen we doen om discriminatie in onze klas (of op onze school) te voorkomen? Zo bevorder je dat jongeren onbewust discriminatie gaan ervaren als iets waar je iets aan kan/moet doen. En door zich te inzetten tegen discriminatie bestaat de kans dat jongeren ook van houding veranderen en meer zelf gaan vinden dat discriminatie niet wenselijk is.
- Geef de jongeren concrete tips mee over hoe zij discriminatie kunnen erkennen en wat zij kunnen doen als zij discriminatie om hen heen zien gebeuren: leer jongeren bijvoorbeeld concrete stappen over hoe te reageren wanneer zij getuige zijn van discriminatie. Je kunt in de klas ook oefenen met rollenspellen. Vanuit onderzoeken uit het buitenland van onder meer Nelson en anderen uit 2011 zijn hier concrete tips voor zoals:
- Stel de dader een vraag in plaats van haar of hem te beschuldigen ('Wat vind je zelf van de opmerking die je net maakte, als je daar wat langer over nadent?')
- Herinner de dader aan diens waarden en normen om anderen gelijk te behandelen en met respect ('Ik ken jou als iemand die juist respect belangrijk vindt en

daarom denk ik eigenlijk dat je jouw opmerking ook liever niet had gemaakt')

- Als je een groepsidentiteit deelt met de dader (bijvoorbeeld dezelfde klas of dezelfde etniciteit), benadruk deze dan ('Je bent een waardevol lid van ons team. En in ons team kunnen dit soort opmerkingen niet dus ik wil graag dat je dit voortaan niet meer doet').
- Mocht het slachtoffer niet meer aanwezig zijn, leg dan uit waarom dit voor haar of hem vervelend is, hoe dit voor hem of haar moet voelen.

Wist je dat..?

In schoolboeken nog veel stereotypen worden gebruikt? Stereotype beelden maken de kans op discriminatie groter. Als (gast)docent (of voorlichter of peer-educator) is het daarom aan te raden om zelf geen stereotypen te herhalen (ook als je ze daarna onderuit haalt, worden ze versterkt) maar juist anti-stereotype voorbeelden te geven.

TIP 6

Maak van discriminatie geen spelletje

Discriminatie op scholen wordt vaak op een niet te zware en luchtige manier besproken. Daarom worden diverse spelletjes of games gebruikt. Dat is in principe een goed idee; op deze manier wordt het aantrekkelijk voor jongeren om actief mee te doen en blijft het vaak 'beter hangen' wat er is verteld. Een risico is echter dat jongeren kunnen denken 'het is slechts een spelletje' terwijl discriminatie voor velen een harde realiteit is. Spelletjes zijn dus een goed idee als tegelijkertijd ook wordt benadrukt dat het gaat om échte ervaringen van mensen. Dit kun je doen door het volgende:

- Wissel spelletjes af met echte ervaringsverhalen die duidelijk komen van echte mensen.
- Stimuleer jongeren om het spel wel serieus te spelen; er echt in op te gaan.
- Maak na een spel duidelijk link met de eigen omgeving en eigen situatie en hoe je het geleerde daar kan toepassen.
- Let op dat je in spelletjes (net als in andere lessen) geen stereotypen eerst gaat herhalen want dan bevestig je die alleen (ook als je ze daarna weerlegt). Dus bijvoorbeeld geen vragen aan jongeren over welke stereotypen zij zelf hebben. En ook geen raadspelletjes over wie er vluchteling, homo of moslim is want dan stimuleer je mensen in eerste instantie af te gaan op hun stereotype beelden.

TIP 7

Zorg voor inbedding op school en herhaling van de boodschap

Een eenmalige les kan zeker effect hebben maar belangrijk is dat de belangrijkste lessen (bijvoorbeeld 3 afspraken) steeds terugkomen en herhaald worden door de docent om echt te bekliven. Een eenmalige les kan zeker effect hebben maar belangrijk is dat de belangrijkste thema's en boodschappen steeds terugkomen en herhaald worden door de docent om echt te bekliven. Bijvoorbeeld: wanneer in een les de boodschap is dat je wanneer je getuige bent van de discriminatie van een ander, het belangrijk is om hier iets van te zeggen, dan kun je die boodschap vaker terug laten komen.

Tips zijn:

- Voor interventie-ontwikkelaars: Betrek docenten al vooraf bij interventies die uitgevoerd worden in hun klassen; leg uit wat de doelen zijn en geef hen concrete tips over welke rol zijn kunnen spelen tijdens de lessen. Indien mogelijk: biedt ook een training aan hen aan zodat zij vaardigheden kunnen ontwikkelen om over discriminatie te praten. Vervolgens kun je na afloop van de interventie in gesprek met de docent hoe deze verdere uitvoering kan geven aan de doelen van de interventie.
- Voor docenten:
  - Formuleer een paar (bijvoorbeeld drie) kernboodschappen samen met de klas na afloop van het programma: wat hebben we geleerd en willen we niet vergeten? Laat die boodschap vervolgens om de paar weken terug komen en koppel hier bijvoorbeeld een opdracht of een filmpje aan om het thema weer te laten leven.
  - Pas gedragsregels- of codes op school aan, op basis van antidiscriminatie-interventies die zijn gedaan. Staat er bijvoorbeeld al in het antipest protocol expliciet genoemd dat discriminatie niet oke is? En wordt discriminatie als thema ook meegenomen in de veilige school?

Do's en dont's voor interventie-ontwikkelaars in een notendop

Do's

- o Verschillende vormen van discriminatie aan elkaar verbinden en overeenkomsten laten zien.
- o Ervaringsverhalen inzetten van mensen die discriminatie hebben ervaren; de spreker vertelt hoe het voelt om gediscrimineerd te worden.
- o Sprekers van ervaringsverhalen coachen in hoe zij hun ervaringsverhaal op een aansprekende manier kunnen vertellen.
- o Jongeren laten oefenen met concrete situaties van discriminatie in de klas of op school (bijvoorbeeld in rollenspellen) en hoe je hierop kan reageren.
- o Jongeren die veel gediscrimineerd worden, tips mee geven over waar en hoe je melding kan maken van discriminatie en hun wijzen op hun rechten.
- o Docenten tips in handen geven om de belangrijkste boodschap van de interventie te herhalen gedurende het schooljaar.
- o Docenten tips bieden over hoe zij zelf in moeten grijpen bij het zien van discriminatie in de klas (en hoe zij zo het goede voorbeeld kunnen geven).
- o Nazorg organiseren (bijvoorbeeld schoolmaatschappelijk werk of vertrouwenspersoon) voor een interventie waarin jongeren uitgenodigd worden om ervaringen met discriminatie te delen.

Dont's

- o Dezelfde interventie en zelfde inhoud voor het land en iedere klas inzetten.
- o Jongeren uitnodigen om te praten over hun ervaringen met discriminatie maar geen tips geven over hoe hier op een (gezonde) manier mee om te gaan.
- o Discriminatie vooral 'rationeel benaderen'; dus alleen proberen te overtuigen met rationele argumenten.
- o Abstracte discussies over de Grondwet en grondrechten houden met leerlingen.
- o Discussies organiseren over of je wel of niet mag discrimineren, of je wel of niet een bepaalde groep mensen moet accepteren en of wel of niet iedereen gelijk is.
- o Discussie of gesprekken houden die mensen uit minderheidsgroepen 'dehumaniseren'; hun onderwerp maken van een discussie in plaats van te praten als hen over mensen. Bijvoorbeeld een gesprek over het 'vluchtelingenprobleem' in plaats van te praten over de situatie van mensen die vluchteling zijn.
- o Consequent en herhaaldelijk de norm uitdragen dat discriminatie niet oké is en dat mensen verschillen maar gelijk zijn.

Meer informatie

Wat werkt dossier discriminatie verminderen

Verkenning naar onbewust vooroordelen verminderen via priming

Meerdere vliegen in een klap: onderzoek naar meerdere vormen van discriminatie tegelijkertijd verminderen

Online discriminatie: in dit rapport onder meer aandacht voor de rol van bystanders

Verantwoording

Er is kwalitatief evaluatieonderzoek uitgevoerd. Kwalitatief onderzoek is geschikt om een beeld te krijgen van waarom bepaalde interventies werken en via welke processen dit verloopt ('werkzame mechanismen'). Vooraf is er een theoretisch kader opgesteld waarin de werkzame mechanismen beschreven staan die beoogd worden in de interventies en die tevens bekend zijn uit de wetenschappelijke literatuur (zie het Wat werkt dossier discriminatie verminderen). In het onderzoek zijn twee typen onderzoeksmethoden ingezet om data te verzamelen namelijk (1) observaties tijdens de uitvoering van het lesprogramma en (2) interviews met docenten. Observatie een geschikte methode om na te gaan of bepaalde voorwaarden aanwezig zijn in de praktijk om de werkzame mechanismen van de interventie tot bloei te laten komen. Interviews daarentegen zijn nuttig voor het achterhalen van de beleving van een interventie door doelgroep of uitvoerders (Lub, 2014).

Er zijn observaties uitgevoerd bij de uitvoering van drie verschillende antidiscriminatie-interventies. Bij de eerste interventie is 11 x geobserveerd bij de verschillende lessen, bij de tweede observatie is 8 x geobserveerd bij met name een van de lessen en bij de derde interventie is er 9x geobserveerd. In totaal hebben er dus 28 observaties plaats gevonden. Daarnaast zijn de docenten geïnterviewd van klassen waar deze interventies zijn uitgevoerd. Het gaat in totaal om 13 docenten.

Per interventie, is teruggekoppeld aan de interventie-eigenaren zelf wat uit de evaluatie naar voren gekomen is en welke mogelijke verbeterpunten er zijn. In dit artikel zijn de verbeterpunten beschreven die mogelijk nuttig zijn voor meerdere interventies. Hierbij is tevens gebruik gemaakt van de wetenschappelijke literatuur zoals beschreven in het hierboven genoemde 'wat werkt dossier' en het onderzoek naar priming.

Kennisplatform
Integratie &
Samenleving

Colofon

Financier: Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid
Auteurs: Hanneke Felten
Afiah Vijlbrief
Ontwerp: Design Effects
Uitgave: Kennisplatform Integratie & Samenleving
p/a Kromme Nieuwegracht 6
3512 HG Utrecht
T (030) 230 3260

De publicatie kan gedownload worden via de website van het Kennisplatform Integratie & Samenleving: <http://www.kis.nl>.

© Kennisplatform Integratie & Samenleving, Utrecht 2019.
Het auteursrecht van deze publicatie berust bij het Verwey-Jonker Instituut. Gedeeltelijke overname van teksten is toegestaan, mits daarbij de bron wordt vermeld.
The copyright of this publication rests with the Verwey-Jonker Institute. Partial reproduction of the text is allowed, on condition that the source is mentioned.

KENNISPLATFORM INTEGRATIE & SAMENLEVING

Kennisplatform Integratie & Samenleving doet onderzoek, adviseert en biedt praktische tips en instrumenten over vraagstukken rond integratie, migratie en diversiteit. Daarnaast staat het platform open voor vragen, signalen en meningen en formuleert daar naar beste vermogen een antwoord op.

Deze kennisuitwisseling is bedoeld om een fundamentele bijdrage te leveren aan een pluriforme en stabiele samenleving.

Blijf op de hoogte van alle projecten, vragen en antwoorden en andere kennisuitwisseling via www.kis.nl, de [nieuwsbrief](#), [Twitter](#) en [LinkedIn](#).

Kennisplatform Integratie & Samenleving is een programma van het Verwey-Jonker Instituut en Movisie

T 030 230 32 60   E info@kis.nl   I www.kis.nl